

SZYMON PACIORKOWSKI
UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA

Problem tzw. legalnej bigamii w II RP w świetle spraw małżeńskich toczonych przed Sądem Okręgowym w Poznaniu

Konieczność stosowania w każdej z dzielnic państwa odziedziczonych po zaborcach odmiennych od siebie porządków prawnych, wynikająca z podejmowanych w okresie międzywojennym i zakończonych niepowodzeniem prób unifikacji polskiego prawa małżeńskiego była, przedmiotem licznych analiz przedstawicieli polskiej doktryny prawniczej zarówno przed, jak i po II wojnie światowej¹. Jednym z najbardziej drastycznych skutków stanu chaosu prawnego, szczególnie dotkliwie odczuwalnego na obszarze dawnego zaboru rosyjskiego, było zjawisko tzw. legalnej bigamii². Miało ono swe źródło w problemie uznawania przez sądy powszechne za pozbawione skutków cywilnych wadliwych orzeczeń sądów duchownych rozwiązujących lub unieważniających małżeństwo stron, przy jednoczesnym braku kompetencji sądów powszechnych do stwierdzenia nieważności kolejnego małżeństwa wyznaniowego zawartego przez jedną z tych stron³. Stan taki prowadził do faktycznego pozostawania przez małżonków jednocześnie w dwóch związkach małżeńskich.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie problemów związanych z uznaniem skutków prawnych orzeczeń sądów duchownych na przykładzie dwóch spraw toczonych w okresie międzywojennym przed Sądem Okręgowym w Poznaniu⁴. Źródłem wytoczenia powodztw w obu sprawach (jednej o ustalenie istnienia małżeństwa i jednej

1 V. zestawienie bibliografii dla dziejów polskiego prawa małżeńskiego w II RP; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. 3: Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 82-108; Z. Zarzycki, *Rozwód w świetle akt Sądu Okręgowego w Krakowie w latach 1918 – 1945. Studium historyczno-prawne*, Kraków 2010, s. 727-749.

2 H. Świątkowski, *Problem legalnej bigamii w Polsce przedwrzesniowej*, „Nowe Prawo”, z. 10, 1959, s. 1150-1158.

3 Z. Radwański, *Prawo cywilne i proces cywilny*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski 1918 – 1939*, red. F. Ryszka, cz. II, Warszawa 1968, s. 173.

4 Akta spraw zachowały się w Archiwum Państwowym w Poznaniu, w zespole akt Sądu Okręgowego w Poznaniu, nr zespołu 1124, dalej: APP, SOP.

o uznanie go za nieważne) były wyroki rozwodowe wydane przez Sąd Duchowny Warszawsko-Chełmskiego Konsystorza Prawosławnego na podstawie Prawa o małżeństwie z 1836 r⁵, obowiązującego w byłym Królestwie Kongresowym.

Rosyjskie regulacje prawa małżeńskiego dotyczące małżeństw mieszanych oparte były na uprzywilejowaniu małżonka wyznania prawosławnego⁶. Zgodnie z art. 200 ust. 3 p.m. prawosławne sądy duchowne były „jedynie właściwymi do rozpoznawania nieważności lub rozwiązania związku małżeńskiego” w wypadku związków osób prawosławnych z osobami innych wyznań. Podobnie zgodnie z przepisem art. 203 p.m., gdy ślubu udzielił duchowny prawosławny, sąd konsystorski był właściwy do uznania nieważności lub rozwiązania zawartego małżeństwa. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przepisy p.m. z 1836 r. o dyskryminacyjnym charakterze nadal stanowiły podstawę wydawania wyroków przez prawosławne sądy duchowne, pomimo zawartej w art. 114 Konstytucji z 1921 r. ogólnej zasady równouprawnienia wyznań⁷.

Dla kwestii cywilnych skutków wyroków sądów duchownych istotne znaczenie miało orzeczenie kompletu całej Izby I Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 8 listopada 1926 r⁸. W kwestii podstaw orzekania sądów prawosławnych wyraźnie podkreślono, iż przepisy art. 199–201, 203 i 204 p.m. w brzmieniu z 1891 r. „z odrodzeniem państwowości polskiej, jako z nią sprzeczne, utraciły moc przez sam fakt odzyskania tej państwowości”⁹. W związku z powyższym, Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, iż do mieszanych małżeństw chrześcijańskich, w których jedna ze stron była wyznania prawosławnego, należało stosować ogólną regulację z art. 196 p.m., zgodnie z którą w sprawach rozwiązania małżeństwa orzekały sądy duchowne wyznania, do którego należała strona

5 Dalej: p.m., Dz.P.K.P., t. XVIII, s. 57-297. Treść podana za: H. Warman, *Prawo o rozwodzie i separacji*, Warszawa 1939, s. 30-72; v. A. Fastyn, *Problem powstania i charakteru prawa małżeńskiego z 1836 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” z. 2, 2012, s. 194-207; H. Konic, *Prawo małżeńskie obowiązujące w b. Królestwie Kongresowym*, Warszawa 1924, Z. Zarzycki, *op. cit.*, s. 52-72.

6 A. Fastyn, *Spór pomiędzy Sądem Najwyższym a Najwyższym Trybunałem Administracyjnym w przedmiocie wykładni art. 126 Konstytucji marcowej w świetle polityki wyznaniowej Drugiej Rzeczypospolitej*, CPH z. 2, 2011, s. 124-138; K. Krasowski, *Próby unifikacji osobowego prawa małżeńskiego w II Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” z. 3, 1994, s. 471-474.

7 H. Konic, *op. cit.*, s. 190-195; M. Niedzielski, *Nieco o rozwodach prawosławnych*, „Gazeta Sądowa Warszawska” nr 31, 1933, s. 483-485.

8 I.C.260/25; „Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego”, 172/26; OSP 1927, t. VI, poz. 152. Stan faktyczny, rozpatrywany w orzeczeniu, dotyczył kwestii orzecznictwa kościelnych sądów katolickich w sprawie małżeńskiej małżonków Bremerów (mąż – wyznanie ewangelicko-augsburskie; żona – katoliczka) i działu spadku po zmarłym mężu; v. H. Świątkowski, *Problem legalnej...*, s. 1156-1157.

9 Wskazane przepisy p.m. nie były w 1926 r. oficjalnie uchylone. W ówczesnej doktrynie brak było zgody nie tylko co do dokładnego momentu utraty mocy przez przepisy p.m., ale nawet do samego faktu, czy przepisy te przestały obowiązywać – v. J. Gwiazdomorski, *Skuteczność orzeczeń sądów duchownych b. Król. Kongr. w sprawach małżeńskich wobec prawa państwowego*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1932, s. 10.

pozwana. W orzeczeniu odniesiono się także do badania przekroczenia jurysdykcji przez sądy duchowne:

W związku z tem Sąd Najwyższy uznaje, że badanie przez sąd cywilny, czy wyrok sądu duchownego wydany został przez sąd, uznany za właściwy zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa cywilnego, nie może być uważane za ingerencję w sferę jurysdykcji sądu duchownego, sąd cywilny bowiem nie wdaje się w ocenę zasadności orzeczenia sądu duchownego, przestrzega tylko, czy wyrok sądu duchownego, w myśl obowiązujących przepisów prawa cywilnego, może mieć skutki cywilne¹⁰.

Wskazane w orzeczeniu z 8 listopada 1926 r. zasady stały się podstawą linii orzeczniczej Sądu Najwyższego w latach trzydziestych, odnoszącej się do kwestii wywoływania skutków cywilnych przez wyroki konsystorskie wydane z przekroczeniem jurysdykcji¹¹. Nad kwestią tą dyskutowano także w doktrynie¹².

Obszar byłej dzielnicy pruskiej, na którym obowiązywały sankcjonujące świecki charakter małżeństwa przepisy niemieckiego kodeksu cywilnego z 1896 r. (BGB)¹³, również nie był wolny od kontrowersji wynikających z orzecznictwa sądów duchownych na obszarze dawnego zaboru rosyjskiego. W stosunku do małżonków osiedlających się w województwach zachodnich II RP obowiązywały przepisy Ustawy o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych z dnia 2 sierpnia 1926 r.¹⁴, zgodnie z którymi osoba zmieniająca miejsce zamieszkania po upływie roku podlegała w zakresie prawa rodzinnego prawu nowego miejsca zamieszkania (art. 2 p.p.m.)¹⁵. Ponadto zgodnie z art. 17 p.p.m. dla spraw o rozwód właściwe było prawo, któremu małżonkowie osobiście podlegali w czasie żądania rozwodu, jeśli zaś podlegali różnym prawom, właściwe było ich ostatnie prawo wspólne.

Przedstawione w artykule sprawy toczyły się przed Wydziałem I Cywilnym poznań-

10 ZU 172/26, s. 320.

11 V. np. orzeczenie Izby I SN, N.195/30, OSP 1932, t. XI, poz. 218; orzeczenie Izby III SN, R. 207/31, OSP 1932, t. XI, poz. 570; orzeczenie Izby III SN, R. 2828/31, OSP 1932, t. XI, poz. 571; orzeczenie Izby III SN, R. 1226/32, OSP 1933, t. XII, poz. 19; orzeczenie SN, C.I.2546/34, ZU 1936, poz. 7.

12 A. Fastyn, *Jurysdykcja sądu konsystorskiego w świetle przepisów prawa małżeńskiego z 1836 roku*, CPH 2010, z. 1, s. 111-132; J. Gwiazdomorski, *op.cit.*, s. 4-23; T. Szymański, *Skutki prawne wyroków sądów duchownych*, „Głos Sądownictwa” 1932, z. 10, s. 595-603; H. Świątkowski, *Z praktyki sądów konsystorskich*, GS 1938, z. 2, s. 107-114; S. Tylbor, *Dzisiejsze prawo małżeńskie w b. Królestwie Kongresowym*, GS 1939, z. 7-8, s. 581-599.

13 *Cit. per* Z. Lisowski, *Kodeks cywilny obowiązujący na Ziemiach Zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań 1933; v. też Z. Zarzycki, *op. cit.*, s. 88-98.

14 *Prawo prywatne międzydzielnicowe*, dalej p.p.m.

15 Dz.U.R.P. z 1926 r., nr 101, poz. 580. Zgodnie z art. 3 ust. 2 p.p.m. miejscem zamieszkania mężatki, nie rozłączonej wyrokiem sądowym z mężem, było miejsce zamieszkania jej męża.

skiego Sądu Okręgowego na przestrzeni 10 lat, pod rządami dwóch procedur cywilnych: obowiązującej do 1933 r. (częściowo także później) niemieckiej ustawy o postępowaniu cywilnym z 1877 r.¹⁶, a następnie polskiego kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r.¹⁷. W obu sprawach od wyroku Sądu I instancji wniesiono apelacje. Pod rządami ustawy niemieckiej z 1877 r. właściwość miejscowa Sądu wynikała z przepisu § 606 ZPO, zgodnie z którym dla spraw małżeńskich (w tym dla spraw o ustalenie istnienia małżeństwa między stronami) właściwy był Sąd Okręgowy, w którym mąż „miał ogólną podsądność”. Natomiast w myśl przepisu art. 43 k.p.c., gdy przynajmniej jedna ze stron miała polskie obywatelstwo, powództwo ze stosunku małżeństwa należało wytoczyć według miejsca ostatniego wspólnego zamieszkania w Polsce, gdy choć jedno z małżonków stale przebywało w tym miejscu. W braku tych podstaw pozew należało wytoczyć według miejsca pobytu strony pozwanej, a w ostateczności według miejsca zamieszkania powoda.

Przykład I: Powództwo o ustalenie istnienia małżeństwa

Pozew w pierwszej ze spraw wniesiony został do Wydziału I Cywilnego poznańskiego Sądu Okręgowego w dniu 31 maja 1929 r. przez zamieszkałą w Poznaniu powódkę W.R., reprezentowaną przez adwokatów: dr. Feliksa Afendę i dr. Bolesława Dembeckiego¹⁸. Korzystając z przewidzianej w przepisie § 256 ZPO dopuszczalności wniesienia skargi o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego, powódka domagała się w pozwie wydania wyroku ustalającego, iż małżeństwo zawarte przez nią z pozwanym W.L.R. (również zamieszkałym w Poznaniu) w kościele parafii katolickiej pw. św. Antoniego we Lwowie w styczniu 1915 r. istnieje i nie zostało rozwiązane. Nadto wносиła o orzeczenie nieważności wyroku Sądu Duchownego Warszawsko-Chełmskiego Konsystorza Prawosławnego z dnia 21 stycznia 1929 r., którym rozwiązano małżeństwo stron¹⁹.

Z uzasadnienia pism procesowych i złożonych później zeznań wynikało, iż małżonkowie R. w latach 1915 – 1920 mieszkali wspólnie we Lwowie. W 1920 r. przeprowadzili się do Poznania, gdzie przebywali razem do maja 1923 r., kiedy to pozwany opuścił

16 Dalej: ZPO, *Reichsgesetzblatt* z 1877 r., poz. 6, s. 83; *Cit. per* Wydawnictwo Ministerstwa Sprawiedliwości Zbioru Ustaw Ziem Zachodnich, T. XII – *Ustawa o postępowaniu cywilnym obowiązująca na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa – Poznań 1923.

17 Dalej: k.p.c., Dz.U.R.P. nr 112, poz. 934.

18 Kwestię postępowania w sprawie małżonków r. (sygn. 1041 i 1042 APP, SOP) zasygnalizowano już skrótowo w artykule: Sz. Paciorkowski, *Sądowa droga przez mękę. Rozwód w międzywojennej Wielkopolsce*, „Przegląd Wielkopolski” nr 3, 2011, s. 23-33.

19 APP, SOP, sygn. 1041, k. 1-3 – pozew z 29.05.1929 r. Należy wskazać, iż zachowały się akta sprawy o ustalenie istnienia małżeństwa małżonków R. (sygn. 1041) oraz akta późniejszej sprawy rozwodowej przed SO w Poznaniu, wraz z załączonymi do nich aktami sprawy rozwodowej przed sądem prawosławnym (sygn. 1042).

mieszkanie stron. Małżeństwo pozostało bezdzietne. Zdaniem powódki, pozwany przeżył się początkowo do Katowic, następnie do Lwowa i ostatecznie powrócił na stałe do Poznania. Jednocześnie podjął starania o rozwód. W sierpniu 1927 r. W.L.R. przyjęto do Kościoła Wileńskiego Ewangelicko-Reformowanego, jednakże próby rozwiązania małżeństwa nie powiodły się. Zapewne fakt ten spowodował, iż po niecałym roku W.L.R. dokonał kolejnej konwersji na wyznanie prawosławne²⁰.

W dniu 9 września 1928 r. W.L.R. skierował do Prawosławnego Konsystorza Duchownego w Warszawie „podanie o rozwiązanie małżeństwa” z W.R., zarzucając jej cudzołóstwo. W dniu 17 października 1928 r. pozwanej doręczono wezwanie na rozprawę mającą się odbyć w dniu 20 października 1928 r. W pismach z dnia 18 i 25 października 1928 r. pozwana W.R. zarzuciła sądowi duchownemu niewłaściwość, wskazując, że wraz z mężem stale zamieszkuje w Poznaniu. Jednakże decyzją z dnia 15 listopada 1928 r. sąd konsystorski uznał się za właściwy w sprawie rozwodowej na podstawie przepisów art. 113 Konstytucji RP z 1921 r. i Ukazu nr 13 Św. Synodu Cerkwi Prawosławnej z 15 czerwca 1887 r. Sprzeciw pozwanej został oddalony. W trakcie postępowania przed sądem duchownym przesłuchani zostali świadkowie powołani przez powoda. Spośród świadków powołanych przez pozwaną jeden odmówił stawienia się przed sądem duchownym, natomiast drugi zeznał, iż nie posiadał wiadomości o pożyciu stron²¹.

Wyrok w sprawie małżonków r. zapadł przed Sądem Duchownym Warszawsko-Chełmskiego Konsystorza Prawosławnego 21 stycznia 1929 r. Na jego mocy małżeństwo stron zostało rozwiązane z powodu zdrady małżeńskiej W.R., za której wystarczający dowód uznano zeznania świadków powołanych przez powoda. Jako podstawę prawną orzeczenia wskazano art. 117 i 122 p.m., art. 237 i 256 Ustawy o prawosławnych konsystorzach duchownych z 9 kwietnia 1853 r., Ukaz Św. Synodu nr 13 z 1887 r. oraz Postanowienie Św. Soboru Cerkwi Prawosławnej z 7/20 kwietnia 1918 r²². Wyrok został w dniu 25 stycznia 1929 r. zatwierdzony przez Metropolitę Dionizego. Pozwana wniosła apelację od orzeczenia, jednakże postanowieniem Św. Synodu Cerkwi Prawosławnej w Polsce z dnia 18 kwietnia 1929 r. uznano ją za bezskuteczną²³.

W związku z powyższym w maju 1929 r. W.R. wystąpiła do Sądu Okręgowego w Po-

20 APP, SOP, sygn. 1041, k. 1-3 – pozew z 29.05.1929 r.; sygn. 1042, AK nr 401: k. 11v – poświadczenie konwersji na wyznanie ewangelicko-reformowane; k. 13 – poświadczenie konwersji na wyznanie prawosławne.

21 APP, SOP, sygn. 1042, AK nr 401: k. 8-8v – pozew z 9.09.1928 r.; k. 10 – metryka ślubu; k. 18 – pismo z 18.10.1929 r.; k. 22 – decyzja z 15.11.1928 r.; k. 29 – pismo S.W. z 17.12.1928 r.; k. 30-30v – pismo z 22.10.1928 r.

22 APP, SOP, sygn. 1042, AK nr 401: k. 3-4 – wyrok Sądu Duchownego Warszawsko – Chełmskiego Konsystorza Prawosławnego z 21.01.1929 r. (skład orzekający: protojerejowie A. Rudlewski, J. Kowalenko, A. Subbotin), zatwierdzony 25.01.1929 r. przez Metropolitę Dionizego; odpis wyroku: APP, SOP, sygn. 1041, k. 9-10.

23 APP, SOP, sygn. 1042, AK nr 401: k. 38 – pismo z 10.05.1929 r.; k. 40-40v – świadectwo wyroku z 10.05.1929 r.

znaniu z przedstawionym na wstępie pozwem o ustalenie istnienia małżeństwa. W uzasadnieniu żądania skargi pełnomocnicy powódki skupili się przede wszystkim na dwóch kwestiach. Po pierwsze, odnieśli się do utraty mocy obowiązującej rosyjskich przepisów p.m. z chwilą odzyskania przez Polskę niepodległości, powołując się w tej mierze nie tylko na orzecznictwo Sądu Najwyższego, ale i na stanowisko Rady Ministrów²⁴. Po drugie, strona powodowa powołała się na omówione już orzeczenie Sądu Najwyższego z 8 listopada 1925 r.²⁵, wykazując, iż sąd państwowy ma obowiązek sprawdzenia, czy wyrok sądu duchownego wydany był przez sąd przedmiotowo właściwy zgodnie z obowiązującym prawem. Niewłaściwość sądu prawosławnego w sprawie małżonków R. wynikała nie tylko z przynależności pozwanej do Kościoła katolickiego, ale również z faktu, iż ostatnim wspólnym miejscem zamieszkania stron był Poznań, a ponadto w trakcie procesu przed sądem duchownym strony nadal przebywały w byłej dzielnicy pruskiej. Zgodnie zatem z art. 2 p.p.m. i art. 17 p.p.m. w ich sprawach małżeńskich należało stosować przepisy BGB²⁶.

W odpowiedzi na pozew pozwany W.L.R., reprezentowany przez adwokatów Aleksandra Bernsztajna i Juliusza Kuryłowicza, wniósł o jego oddalenie²⁷. Co najważniejsze, w odpowiedzi podkreślono, że po rozwiązaniu pierwszego małżeństwa wyrokiem sądu prawosławnego pozwany W.L.R. zdążył już zawrzeć w Łodzi kolejny związek małżeński z panną J.P., z którą zamieszkiwał w trakcie procesu w Poznaniu. Uznanie małżeństwa z W.R. za istniejące pociągnęłoby zatem za sobą pozostawanie przez pozwanego jednocześnie w dwóch związkach małżeńskich. Odnosząc się do twierdzeń powódki, strona pozwana stanęła na stanowisku, iż zgodnie z p.m. z 1836 r. prawosławne sądy duchowne orzekają w sprawach małżeńskich jako polskie sądy państwowe. Rozstrzygnięcia tych sądów, które wydano w powierzonym im zakresie, odnoszą zatem skutek w zakresie prawa cywilnego na terenie całego państwa na równi z wyrokami sądów państwowych, także na obszarze byłej dzielnicy pruskiej²⁸. Strona pozwana nie zgodziła

24 APP, SOP, sygn. 1041, k. 2 – „Taki pogląd wyraził w całym szeregu orzeczeń Sąd Najwyższy i tego samego zdania jest Rząd, który pogląd ten stwierdził urzędowo na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 18 marca 1925 r. w swojej uchwale, przyjmując powyższe zasady do wiadomości i wykonania”.

25 I.C.260/25.

26 APP, SOP, sygn. 1041, k. 2-3 – pozew z 29.05.1929 r. Pełnomocnicy powódki odwołali się bezpośrednio do art. 196 p.m., jako przepisu wskazującego właściwość sądu duchownego w procesie rozwodowym między stronami.

27 APP, SOP, sygn. 1041, k. 7-8v - odpowiedź na pozew z 29.10.1929 r.

28 Pozwana oparła się w tej kwestii na dwóch orzeczeniach: wyroku SA w Katowicach, 6aU.33/25, OSP 1926, t. V, poz. 509 i na orzeczeniu Izby III SN, OSP 1924, t. III, s. 147 oraz na stanowisku doktryny M. Allerhanda, *O wpływie orzeczeń w sprawach małżeńskich wydanych przez sądy duchowne w b. zaborze rosyjskim na stosunki prawne w innych dzielnicach Rzeczypospolitej Polskiej*, PPA nr 4/6, 1925, s. 116-136 i B. Stelmachowskiego, *Zarys procedury cywilnej obowiązującej na ziemiach byłego zaboru pruskiego i na Górnym Śląsku*, Poznań 1923, t. II, s. 263.

się z poglądem, iż art. 200 p.m. utracił moc obowiązującą, wskazując, że sądy prawosławne są nadal „jedynie właściwymi do rozwiązania związku małżeńskiego, w którym choć jedna strona należy do wyznania prawosławnego”²⁹. Nadto podniesiono, iż powódka błędnie przywołała na poparcie swych żądań art. 17 p.p.m., gdyż ustawa ta regulowała kwestie prawa materialnego, nie zaś norm kolizyjnych prawa procesowego³⁰. Wskazano wreszcie na niedopuszczalność stwierdzenia przez sąd cywilny nieważności orzeczenia wydanego w sprawie rozwodowej przez sąd prawosławny.

W trakcie postępowania przed Sądem Okręgowym w Poznaniu odbyła się jedna rozprawa w dniu 30 października 1929 r. Z jej protokołu wynika, iż pytania składu orzekającego kierowane do stron dotyczyły czasu i miejsca ich wspólnego zamieszkania, jak również daty przejścia pozwanego na prawosławie. Sprawę postanowiono rozstrzygnąć na podstawie stanu akt, bez przeprowadzania dalszego postępowania dowodowego³¹. Wyrok ogłoszono w drodze pisemnego zawiadomienia stron w dniu 27 listopada 1929 r. Orzeczeniem tym ustalono, iż małżeństwo stron zawarte w styczniu 1915 r. we Lwowie istnieje i nie zostało rozwiązane. Jednocześnie oddalono skargę powódki o uznanie za nieważny wyroku rozwodowego sądu konsystorskiego z dnia 21 stycznia 1929 r. z racji niewłaściwości sądu cywilnego w byłym zaborze pruskim do orzekania w tej materii. Sąd swoją właściwość w sprawie wywiódł z przepisu § 256 ZPO i § 606 ZPO³².

W uzasadnieniu skład orzekający zwrócił przede wszystkim uwagę na zastosowanie wobec małżonków R. przepisu art. 17 p.p.m. Strony po osiedleniu się w Poznaniu podlegały od 1920 r. prawu byłej dzielnicy pruskiej. Stanu tego nie zmieniły krótkotrwałe podróże pozwanego. Dlatego też „żaden inny Sąd państwowy, ani też żaden Sąd duchowny mający swą siedzibę poza obrębem Poznania nie był i nie jest władny do orzekania w sprawie małżeństwa stron”, a zatem wyrok sądu prawosławnego „został wydany przez urząd absolutnie niewłaściwy”. Dalej podkreślono, iż orzeczenie wydane w jednej dzielnicy Państwa Polskiego musi być zgodne z ustawodawstwem innej dzielnicy, by mogło także na jej obszarze wywoływać skutki prawne. W uzasadnieniu tego stanowiska zastosowano w drodze analogii przepis §328 ZPO, dotyczący uznawania wyroków

29 „Norma powyższa [art. 200 p.m.] obowiązuje do dnia dzisiejszego i opierając się na niej oraz na art. 123 cyt. prawa o małżeństwie, sprawują sądy duchowne grecko-prawosławne dotychczas jurysdykcję w sprawach małżeńskich. Faktu tego nie może ani zmienić, ani osłabić ramowy przepis Konstytucji, ani opinia Rządu z dnia 18.3.1925 r., dotycząca spraw polityki, ale nie wymiaru sprawiedliwości” (APP, SOP, sygn. 1041, k. 7v).

30 W odniesieniu do stosowania art. 17 p.p.m. podkreślono, iż „przepis ten ma na myśli prawa cywilne, co do swej mocy wiążącej terytorialnie ograniczone. Prawa kanoniczne odznaczają się tendencją do uniwersalizmu, a będąc w swej istocie zawsze tylko statutem personalnym wierznych, obowiązują ich niezależnie od miejsca zamieszkania”.

31 APP, SOP, sygn. 1041, k. 11-11v – protokół rozprawy z 30.10.1929 r.

32 APP, SOP, sygn. 1041, k. 13-15v – wyrok SO w Poznaniu I.5.R.79/29; skład orzekający: wiceprezes SO dr J. Hryniewiecki, sędziowie T. Wilczak i K. Suchowiak.

sądów zagranicznych³³. Sąd Okręgowy uznał zatem, iż na obszarze byłej dzielnicy pruskiej orzeczenie rozwodowe sądu prawosławnego w sprawie małżeństwa R. jest „niewyrokiem” (niem. *ein Nichturteil*), który „nie rodzi żadnych praw, nie powoduje żadnych skutków prawnych, nie stwarza żadnych obowiązków, słowem jest on bezskuteczny”. W konkluzji wskazano, że dla orzekania w sprawach małżeńskich stron jedynym właściwym sądem pozostał (zgodnie z § 606 ZPO) Sąd Okręgowy w Poznaniu, dlatego też orzeczenie sądu prawosławnego nie skutkowało rozwiązaniem małżeństwa stron na obszarze byłego zaboru pruskiego³⁴.

W dniu 4 grudnia 1929 r. do Sądu Okręgowego wpłynęła apelacja pozwanego z wnioskiem o uchylenie zaskarżonego wyroku i oddalenie powództwa. 15 stycznia 1930 r. apelację uzupełniono o uzasadnienie³⁵. Adwokaci Bernsztajn i Kuryłowicz zarzucili wyrokowi Sądu Okręgowego bezpodstawne uznanie za „niewyrok” orzeczenia wydanego zgodnie z przepisami p.m. z 1836 r., a także błędne zastosowanie przepisu § 328 ZPO w zakresie uznania wyroku sądu duchownego wydanego w innej dzielnicy państwa za wyrok „quasi zagraniczny”³⁶. Po raz kolejny odwołano się do stanowiska SN z 8 listopada 1926 r.: strona pozwana wskazała, iż zgodnie z tym orzeczeniem badaniu przez sąd świecki może podlegać jedynie przedmiotowa właściwość sądu duchownego, nie zaś właściwość miejscowa. Pozwany wskazał też na sprzeczność w wyroku Sądu I instancji. Skoro bowiem Sąd oddalił wniosek o stwierdzenie nieważności konsystorskiego wyroku rozwodowego, to tym samym uznał on za istniejące wywołane przez sąd duchowny skutki prawne tego wyroku. Zawarcie przez pozwanego kolejnego małżeństwa w byłym zaborze rosyjskim musiało zatem prowadzić do legalnej bigamii:

Cóż za chaos stosunków prawnych musiały być konsekwencją utrwalenia się takiego orzeczenia! W Poznaniu byłaby żoną pozwanego – powódka. W Kongresówce – panna P(...). Dzieci nieślubne w jednej dzielnicy byłyby ślubne w drugiej i na odwrót. I wreszcie to, co w b. zaborze rosyjskim jest obowiązkiem pozwane-

33 APP, SOP, sygn. 1041, k. 15: „Jeżeli (...) wyrok wydany poza granicami byłego zaboru pruskiego jest sprzeczny z prawem obowiązującym na połaci byłego zaboru pruskiego, w danym wypadku jest wyrok konsystorski sprzeczny z § 606 p.c. [ZPO], wówczas nie może mu Sąd na obszarze byłego zaboru pruskiego przyznać waloru prawnego na połaci tego zaboru (§ 628 p.c.)”.

34 APP, SOP, sygn. 1041, k. 15-15v. Pojęcie „niewyroku”, ze wskazaniem jego odmienności od wyroku nieważnego – *nichtiges Urteil*, Sąd podał za: „*Heilfron, Lehrbuch der ZPO*, t. 1”. W późniejszej skardze apelacyjnej pozwanego zwrócono uwagę, iż nie sposób odnieść się do tak ogólnie zacytowanego stanowiska.

35 APP, SOP, sygn. 1041, k. 20 – apelacja z 3.12.1929 r.; k. 25-26v – uzasadnienie apelacji z 13.01.1930 r.

36 W kwestii definicji „niewyroku” pozwany powołał się na: Hellwig, *System des Deutschen Zivilprozessrechts*, Lipsk 1912, t. 1, s. 555, natomiast w kwestii jednolitości polskich sądów i wzajemnego uznawania orzeczeń na cytowaną już wcześniej pracę: B. Stelmachowski, *Zarys procedury cywilnej*, Poznań 1923, t. 1, s. 260.

go, to w b. dzielnicy pruskiej byłoby grzechem i występkiem cudzołóstwa z § 172 kod. kar.³⁷

Strona powodowa wniosła o oddalenie skargi apelacyjnej. Podczas postępowania przed Sądem Apelacyjnym w Poznaniu do sądu przekazane zostały akta sprawy rozwodowej przed prawosławnym sądem duchownym. Konieczność zapoznania się z nimi pełnomocników stron, jak również prowadzone pertraktacje ugodowe znacznie wydłużyły proces³⁸. Wyrok Sądu II instancji, zatwierdzający orzeczenie Sądu Okręgowego w Poznaniu, ogłoszony został 11 lipca 1932 r.³⁹. W uzasadnieniu wyroku Sądu Apelacyjnego nie odwołano się już do pojęcia „niewyroku”, wskazano natomiast, iż nie ulega wątpliwości, że w badanej sprawie sąd prawosławny był zarówno rzeczowo, jak i miejscowo niewłaściwy do rozwiązania małżeństwa stron⁴⁰. Odwołano się przy tym do dwóch kwestii. Po pierwsze podkreślono raz jeszcze, iż strony przebywały od 1919 r. na stałe w Poznaniu i zgodnie z regulacjami p.p.m. w zakresie prawa małżeńskiego podlegały ustawodawstwu byłej dzielnicy pruskiej, przez co w myśl przepisu § 606 ZPO sądem właściwym miejscowo i rzeczowo do ewentualnego rozwiązania ich małżeństwa był poznański Sąd Okręgowy. Po drugie, odniesiono się znów do utraty mocy obowiązującej części przepisów p.m. z 1836 r.⁴¹

Strona pozwana zamierzała wnieść rewizję do Sądu Najwyższego z wnioskiem o uchylenie wyroku Sądu II instancji, jednakże na podstawie przepisu § 554 ZPO rewizja ta została odrzucona uchwałą Sądu Apelacyjnego z 27 stycznia 1933 r. z powodu braku skutecznego wniesienia jej uzasadnienia w wyznaczonym terminie. Podejmowane przez pozwanego próby przywrócenia terminu nie przyniosły efektu i sprawa ostatecznie nie trafiła do Sądu Najwyższego⁴².

Jako epilog opisanej sprawy potraktować można pozew rozwodowy wytoczony pod koniec lipca 1935 r. przez W.R., reprezentowaną ponownie przez dr. Feliksa Afen-

37 APP, SOP, sygn. 1041, k. 25v. Odniesiono się tu do przepisu § 172 niemieckiego Kodeksu karnego z 1871 r. (StGB).

38 APP, SOP, sygn. 1041, k. 31 – pismo powoda z 20.10.1930 r.; k. 33, k. 35, k. 41, k. 45, k. 48 – protokoły rozpraw.

39 APP, SOP, sygn. 1041, k. 51-52 – wyrok SA w Poznaniu ogłoszony 11.07.1932 r. (I.U.182/32), skład orzekający: sędziowie F. Neybar, A. Kossowski, A. Korzeniowski.

40 „Wyrok ten duchownego Sądu prawosławnego nie jest skutecznym i nie może wyrzucić jakichkolwiek skutków prawnych na istnienie i ważność małżeństwa stron, a to z tego powodu, że prawosławny Sąd duchowny przekroczył granicę swej jurysdykcji zakreślonej mu ustawą państwową” (APP, SOP, sygn. 1041, k. 51v).

41 APP, SOP, sygn. 1041, k. 52 – uzasadnienie wyroku SA w Poznaniu, ogłoszonego 11.07.1932 r.

42 APP, SOP, sygn. 1041, k. 55 – rewizja pozwanego z 29.09.1932 r.; k. 68 – zarządzenie z 9.01.1933 r.; k. 69 – uchwała SA w Poznaniu z 27.01.1933 r.; k. 72 – zażalenie pozwanego z 27.02.1933 r.; k. 74-75v - uzasadnienie rewizji z 26.11.1932 r. (nie uwzględnione z powodu braku opłaty); k. 82-83v - uchwała z 11.04.1933 r.

dę i dr. Bolesława Dembeckiego. Powódka oparła żądanie pozwu na przepisie § 1565 BGB, uznającym zdradę małżeńską za bezwzględną przyczynę rozwodu. W pozwie wniesiono o przeprowadzenie dowodu z przesłuchania J.P., z którą pozwany W.L.R. zawarł w Łodzi nieuznawany w byłej dzielnicy pruskiej związek małżeński. Na pierwszym posiedzeniu Wydziału I Cywilnego Sądu Okręgowego w Poznaniu stawiała się J.P., która zeznała, iż od lat utrzymywała z pozwanym W.L.R. stosunki cielesne, których owocem było dziecko. Po przeprowadzeniu rozprawy Sąd rozwiązał małżeństwo stron z winy pozwanego. Od wyroku nie wniesiono apelacji, a istniejący od kilku lat stan dwużeństwa W.L.R. dobiegł końca⁴³.

Przykład II: Powództwo o unieważnienie małżeństwa

Pozew w drugiej ze spraw wniesiony został do poznańskiego Sądu Okręgowego w lipcu 1936 r. W imieniu reprezentowanego S.Cz. sporządził go adwokat Ignacy Machciński. Powód domagał się w pozwie unieważnienia małżeństwa cywilnego zawartego z pozwaną H.Cz. w dniu 30 kwietnia 1928 r. w Poznaniu na podstawie przepisów § 1309 i § 1326 BGB, przewidujących nieważność małżeństwa zawartego przez osobę, która w chwili jego zawarcia pozostawała w ważnym związku małżeńskim z osobą trzecią⁴⁴.

W pozwie podano następujący stan faktyczny sprawy. Pierwszym mężem pozwanej H.Cz. był zamieszkały w Warszawie W.K.M., z którym zawarła związek małżeński w dniu 1 marca 1908 r. w warszawskiej parafii rzymskokatolickiej pw. św. Antoniego. Katolikami byli w tym czasie oboje małżonkowie. W 1926 r. H.Cz. przyjęła wyznanie prawosławne, po czym wniosła pozew rozwodowy przeciwko W.K.M. Wyrokiem Sądu Duchownego Warszawsko-Chełmskiego Konsystorza Prawosławnego z dnia 28 kwietnia 1927 r., zatwierdzonym 5 maja 1927 r., małżeństwo stron zostało rozwiązane na podstawie Prawa o małżeństwie z 1836 r., pomimo faktu, iż pozwany pozostał członkiem Kościoła katolickiego i nie wniósł powództwa wzajemnego. Po rozwiązaniu małżeństwa H.Cz. przeprowadziła się do Poznania, gdzie zawarła cywilny związek małżeński z S.Cz. W pozwie z 1936 r. S.Cz. domagał się zatem unieważnienia tego małżeństwa z powodu pozostawania przez pozwaną w chwili jego zawarcia w ważnym związku z W.K.M. Powód powołał się tu na fakt utraty mocy obowiązującej przepisów p.m. faworyzujących pozycję Cerkwi prawosławnej, a co za tym idzie przekroczenia

43 APP, SOP, sygn. 1042, k. 1-2v – pozew z 30.07.1935 r.; k. 12-12v – protokół rozprawy z 24.10.1935 r.; k. 14-14v – wyrok SO w Poznaniu z 24.10.1935 r. (I.2.C.382/35; sędziowie H. Reszelski, Z. Opuszyński, A. Woltyński).

44 APP, SOP, sygn. 182, k. 1-5v – pozew z 30.06.1936 r.; k. 7 – poświadczenie zawarcia małżeństwa; k. 8 – metryka ślubu z 1908 r.; k. 10-11 – odpis wyroku sądu duchownego z 28.04.1927 r. (protojerejowie A. Rudlewski, J. Kowalenko, B. Subbotin), zatwierdzonego 5.05.1927 r. przez abpa Teodozjusza. Do akt sprawy załączono później Akta Sądu Warszawsko-Chełmskiego Konsystorza Prawosławnego nr 102.

w wyroku z 28 kwietnia 1927 r. przez Sąd Duchowny Warszawsko-Chełmskiego Konsystorza Prawosławnego swej właściwości przedmiotowej i braku wywołania skutków cywilnych przez to orzeczenie. Strona powodowa wsparła swe żądania bogatym orzecznictwem Sądu Najwyższego. Pojawiło się wykorzystane już w sprawie małżonków R. orzeczenie SN z 8 listopada 1926 r.⁴⁵. Obszernie cytowano także tezy orzeczeń SN z 16 grudnia 1931 r.⁴⁶, 23 marca 1932 r.⁴⁷, 14 września 1932 r.⁴⁸, jak również wyroku z 20 marca–9 kwietnia 1935 r.⁴⁹.

Reprezentujący pozwaną adwokaci dr Feliks Górnicki i Stanisław Korboński w piśmie z dnia 13 października 1936 r. wnieśli o oddalenie powództwa. Swoje stanowisko uzasadnili okolicznością, iż pozwany w procesie rozwodowym W.K.M. uznał faktycznie jurysdykcję prawosławnego sądu duchownego, kierując do sądu pisma, powołując świadków i uczestnicząc w rozprawie. Zdaniem pełnomocników pozwanej H. Cz. wytoczenie pozwu wzajemnego nie stanowiło warunku koniecznego uznania jurysdykcji sądu konsystorskiego. Na poparcie swych twierdzeń przywołali tezę orzeczenia Sądu Najwyższego z 9 kwietnia 1935 r.⁵⁰, interpretowaną odmiennie od strony powodowej. Na pierwszej rozprawie w dniu 16 października 1936 r. Sąd postanowił przeprowadzić dowód z akt procesowych Sądu Duchownego Warszawsko-Chełmskiego Konsystorza Prawosławnego. Strony nie zgłosiły innych wniosków dowodowych⁵¹.

Wyrokiem ogłoszonym w dniu 15 stycznia 1937 r. Sąd Okręgowy w Poznaniu uwzględnił powództwo, uznając za nieważne małżeństwo zawarte przez strony w Poznaniu 30 kwietnia 1928 r.⁵². W uzasadnieniu wyroku wskazano przede wszystkim na potwierdzoną w orzecznictwie SN utratę mocy obowiązującej art. 200 p.m. i na zakreśloną w art. 196 p.m. jurysdykcję sądów duchownych w sprawach rozwodowych. W związku z powyższym uznano, iż zapadły w kwietniu 1927 r. wyrok sądu konsystorskiego, rozwiązujący małżeństwo H.Cz. i W.K.M. wydany został z przekroczeniem właściwości przedmiotowej sądu, gdyż pozwany W.K.M. był członkiem Kościoła katolickiego. Wyrok nie mógł zatem wywołać skutków cywilnoprawnych. Poznański Sąd Okręgowy odniósł się szerzej do kwestii ewentualnego uznania jurysdykcji sądu prawosławnego przez W.K.M., który w pismach kierowanych do sądu konsystorskiego oświadczył, iż

45 I.C.260/25.

46 N.195/30.

47 R.207/31.

48 R.w.1226/32.

49 C.I.2546/34, APP, SOP, sygn. 182, k. 1-5v – pozew z 30.06.1936 r.; miejsca publikacji ww. orzeczeń – v. przypis nr 10.

50 C.I.2546/34.

51 APP, SOP, sygn. 182, k. 19-20v – odpowiedź na pozew z 13.10.1936 r.; k. 23-23v – protokół rozprawy z 16.10.1936 r.; k. 24-27v – pismo powoda z 11.11.1936 r.; k. 29-29v – pismo pozwanego z 2.01.1937 r.

52 APP, SOP, sygn. 182, k. 34- sentencja wyroku SO w Poznaniu z 15.01.1937 r. (I.2.C.407/36), sędziowie: wiceprezes SO K. Daszyński, Z. Opuszyński, Z. Wiszniewski.

nie sprzeciwia się rozwodowi. Sąd w Poznaniu podzielił tutaj zdanie pełnomocników powoda S.Cz., wskazując, iż do uznania jurysdykcji prawosławnego sądu duchownego konieczne byłoby wytoczenie przez W.K.M. pozwu wzajemnego, co w badanej sprawie nie nastąpiło. Skoro zatem H.Cz. zawarła w Poznaniu małżeństwo z S.Cz., pozostając równocześnie w związku z W.K.M., małżeństwo z S.Cz. należało zgodnie z przepisem § 1309 i § 1326 BGB uznać za nieważne⁵³.

W skardze apelacyjnej, która wpłynęła do Sądu Okręgowego w dniu 26 marca 1937 r., pełnomocnicy pozwanej wskazali przede wszystkim, iż orzecznictwo Sądu Najwyższego w kwestii utraty mocy obowiązującej art. 200 p.m. dopiero się kształtowało, a stanowisko przedstawicieli doktryny nie było jednoznaczne. Strona pozwana podtrzymała także swe wcześniejsze twierdzenia o konieczności szerszej wykładni pojęcia uznania jurysdykcji sądu duchownego i zaliczenia do niej również wyrażenia zgody na orzeczenie rozwodu, bez wytoczenia skargi wzajemnej. Na wypadek braku podzielenia przez Sąd II instancji tych argumentów starano się wykazać, iż złożone podczas postępowania przed sądem duchownym oświadczenie W.K.M. o odmowie wznowienia pożycia małżeńskiego należy uznać za wniosek o rozwiązanie małżeństwa, czyli za powództwo wzajemne⁵⁴. Strona powodowa wniosła natomiast w odpowiedzi na skargę apelacyjną o zatwierdzenie wyroku Sądu I instancji, w pełni podtrzymując swoje dotychczasowe stanowisko⁵⁵.

Rozprawa przed Wydziałem I Cywilnym Sądu Apelacyjnego w Poznaniu odbyła się w dniu 3 czerwca 1937 r. Wyrokiem ogłoszonym dwa tygodnie później Sąd II instancji zatwierdził orzeczenie Sądu Okręgowego. Uznając skargę apelacyjną za nieuzasadnioną, skład orzekający raz jeszcze odniósł się do kwestii uchylenia mocy obowiązującej przepisów p.m.. Punktem wyjścia dla rozważań Sądu Apelacyjnego stało się brzmienie art. 114 Konstytucji z 1921 r. i wyrażona w nim zasada równouprawnienia wyznań, jak również orzeczenia SN z 23 marca 1932 r.⁵⁶ oraz 14 września 1932 r.⁵⁷ W wyroku Sądu II instancji podkreślono, iż sądy konsystorskie zobowiązane są do przestrzegania postanowień art. 196 p.m., uzależniających właściwość sądu w sprawach rozwodowych od wyznania strony pozwanej. Podtrzymano również wyrażone przez Sąd I instancji stanowisko, iż w procesie przed sądem prawosławnym pozwany W.K.M. zachowywał się biernie, a złożonych przez niego oświadczeń nie można traktować jako pozwu wzajemnego. W konkluzji uzasadnienia wyroku Sądu Apelacyjnego podkreślono raz jeszcze:

53 APP, SOP, sygn. 182, k. 34-35v – uzasadnienie wyroku SO w Poznaniu z 15.01.1937 r.

54 APP, SOP, sygn. 182, k. 43-44v – apelacja z 25.03.1937 r. Wskazując na rozbieżności w stanowisku doktryny co do obowiązywania art. 200 p. m., strona pozwana powołała się na artykuł M. Allerhanda, *Die Wiederverehelichungeines Katholiken bei Lebzeiten des Andersen Ehegatten*, „Zeitschrift für Ostrecht”, r. 1931, z. 5.

55 APP, SOP, sygn. 182, k. 48-50v - odpowiedź na apelację z 28.04.1937 r.

56 R. 207/31.

57 Rw. 1226/32.

(...) wyrok Sądu Duchownego Prawosławnego z dnia 28 kwietnia 1927 r., jako wydany poza granicami, powierzonej mu przez państwo kompetencji, nie może mieć wobec państwa mocy wiążącej. Małżeństwo zatem pozwanej z M. skutecznie wobec państwa rozwiązaniem nie zostało⁵⁸.

Występujący już jako jedyny pełnomocnik pozwanej adwokat Korboński sporządził w dniu 6 lipca 1937 r. skargę kasacyjną, w której wniósł o uchylenie wyroku Sądu Apelacyjnego i oddalenie powództwa. Wyrokowi Sądu II instancji strona pozwana zarzuciła naruszenie art. 196 i art. 200 p.m.. W pierwszej kolejności w uzasadnieniu skargi kolejny raz odniesiono się do dalszego pozostawiania art. 200 p.m. w systemie obowiązującego prawa wobec braku jego ustawowego uchylenia. W odniesieniu do zarzutu obrazy art. 196 p.m. podtrzymano stanowisko, iż formalne wniesienie pozwu wzajemnego nie stanowiło warunku koniecznego do uznania jurysdykcji sądu duchownego przez stronę pozwaną⁵⁹. W odpowiedzi na skargę kasacyjną pełnomocnik powoda wniósł o jej oddalenie, powołując się na orzecznictwo SN zarówno w kwestii utraty mocy obowiązującej art. 200 p.m., jak i wniesienia pozwu wzajemnego⁶⁰. Rozprawa przed SN wyznaczona została na 14 grudnia 1938 r.

Sprawa małżonków Cz. miała jednak zaskakujący finał, gdyż nowy pełnomocnik powoda dr Włodzimierz Krzyżankiewicz pismem z dnia 3 grudnia 1938 r. cofnął pozew o unieważnienie małżeństwa z czerwca 1936 r. Do pisma dołączono oświadczenie pełnomocnika pozwanej adw. Korbońskiego o zgodzie na cofnięcie powództwa i zrzeczenie się przez pozwaną roszczeń z tytułu zwrotu kosztów i wydatków⁶¹. Ostatecznie SN postanowieniem z dnia 14 grudnia 1938 r. umorzył na podstawie art. 441, 215 i 375 k.p.c. postępowanie w sprawie małżonków Cz⁶².

Wnioski końcowe

Omówione w artykule dwie sprawy małżeńskie rozpatrywane przez poznański Sąd Okręgowy stanowią przyczynek do kwestii możliwości wywołania w II RP skutków cywilnych przez orzeczenia sądów duchownych w byłym Królestwie Kongresowym na tle praktyki orzeczniczej sądów powszechnych w byłej dzielnicy pruskiej. Obie sprawy toczyły się między stronami od lat na stałe zamieszkałymi w Poznaniu, w obu przyczyną sporu stały się orzeczenia rozwodowe sądu prawosławnego w Warszawie. Strony były re-

58 APP, SOP, sygn. 182, k. 58-60v - wyrok SA w Poznaniu z 18.06.1937 r. (I.C.A.417/37, sędziowie: wiceprezes SA W. Kutzner, T. Wilczak, dr B. Taszycki).

59 APP, SOP, sygn. 182, k. 65-66v - skarga kasacyjna z 6.07.1937 r.

60 APP, SOP, sygn. 182, k. 70-72v - odpowiedź na skargę kasacyjną z 2.12.1937 r.

61 APP, SOP, sygn. 182, k. 74-74v - pismo powoda z 3.12.1938 r.

62 APP, SOP, sygn. 182, k. 75 - postanowienie SN z 14.12.1928 r. (C.III.2493/37), sędziowie J. Witecki, dr K. Kruszyński, Cz. Pospieszalski.

prezentowane przez profesjonalnych pełnomocników, którzy w swych pismach procesowych mogli sobie pozwolić na całkowicie odmienną interpretację kwestii wywoływania skutków cywilnoprawnych przez wyroki sądów konsystorskich i stosowania przepisów prawa prywatnego międzydzielnicowego, wspierając się poglądami przedstawicieli doktryny (zarówno polskiej, jak i niemieckiej), a także orzeczeniami SN. Do linii orzeczniczej SN nawiązywały też konsekwentnie w uzasadnieniach wyroków składy orzekające Sądu Okręgowego i Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. W przebiegu obu procesów zwraca uwagę przede wszystkim długi czas pozostawania przez strony w nieuregulowanej sytuacji prawnej w zakresie istnienia ich związków małżeńskich. Podkreślić należy także determinację procesujących się małżonków, wnoszących skargi apelacyjne, a nawet odwołujących się do SN.

SUMMARY

The problem of “legal bigamy” in the light of the rulings of the District Court in Poznan

The purpose of the paper is to present the problem of so-called “legal bigamy” in the light of the rulings of the District Court in Poznan. The marriage law regulations in The Second Polish Republic were completely different in various parts of the country and attempts to unify them failed. This situation caused significant problems: for example, many civil courts refused to recognize some of the divorce judgments issued by church courts in the former Russian partition because of their improper jurisdiction. The paper focuses on two matrimonial cases that were ruled upon by the District Court in Poznan. In both cases the District Court in Poznan was to decide whether divorce judgments issued by the church court of the Polish Orthodox Church in Warsaw were also binding in the former Prussian district.

KEYWORDS: marriage law, legal bigamy, divorce, The Second Polish Republic